

УДК 331.548

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.83.10>**С. С. Хлєстова**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри медичної біології

Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ»

Статтю присвячено аналізу психолого-педагогічних підходів до трактування поняття «професійне самовизначення». Адже професійне самовизначення особистості являє собою одне з найважливіших понять у науковій та інших сферах людської діяльності, тому варто розкрити його зміст, сутність та певні особливості. Ретроспектива дослідження проблеми професійного самовизначення дає підстави інформувати, що у 30-ті роки профорієнтацію забороняли політичним способом, у 70-80-ті – бюрократичним, а в епоху розквіту демократії – економічним. Проте проблема процесу становлення професійного самовизначення сучасної молоді набирає актуальності не лише в Україні, але і у всіх високорозвинених державах світу. Ядром професійного самовизначення можна вважати особистісний пошук та сенс професійної діяльності, яку обирає, опановує та згодом виконує молода людина.

У статті представлений перелік визначень вітчизняних та закордонних вчених та виявлено, що в наукових роботах дослідників проблема професійного самовизначення має підвищений інтерес. Узагальнено та розглянуто різні теоретичні аспекти проблеми професійного самовизначення особистості як майбутнього фахівця в контексті здійснення професійно-консультаційної роботи зі здобувачами. Встановлено, що професійне самовизначення є багатограничним та багатоконпонентним явищем, а отже вважається нерозривним з професійним визначенням, професійним розвитком та становленням особистості. Виявлено, що на розвиток та формування професійного самовизначення особистості як майбутнього фахівця значно впливає оточуюче середовище та її активна життєва позиція. Отже, професійне самовизначення у сучасному соціумі має формувати внутрішню готовність усвідомити планувати та реалізовувати перспективи професійного розвитку особистості.

Ключові слова: професійне визначення, професійна орієнтація, самовизначення, психологічна готовність.

Постановка проблеми. За останнє десятиліття розвитку психолого-педагогічної науки в Україні, значно зросла цікавість щодо вивчення самовизначення та професійного самовизначення особистості, зокрема, як майбутнього фахівця тому, що таке явище вважається важливим етапом в житті людини та має велике значення у майбутньому професійному, соціальному та фінансовому становищі, а також допомагає реалізувати свої матеріальні потреби та можливості.

Особливу наукову увагу професійне самовизначення як педагогічний феномен здобуло ще у ХХ столітті. Тривалість та глибина теоретичних та практичних досліджень видатних вчених дала можливість зрозуміти надзвичайну складність та багатогранність професійного самовизначення як наукового поняття. Ретроспективні підходи розуміння та вивчення наукової сутності самовизначення особистості та професійного самовизначення дають можливість досліджувати різні аспекти професійного зростання та професійної реалізації фахівців, зокрема фахівців медичної сфери, в сучасних умовах професійного навчання закладів вищої освіти.

Будь яке самовизначення у науковому трактуванні Е. Зеєра характеризується як спроба закри-

пити власну позицію у проблемній ситуації, а професійне самовизначення передбачає вироблення власної позиції у невизначеній ситуації, яка обтяжує процес цього самовизначення [8, с. 112].

Поняття «професійне самовизначення» у багатьох дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених характеризується як тривалий процес всього трудового життя особистості, як процес самопізнання та об'єктивної оцінки особистості, як процес порівняння особистих професійних цінностей, якостей, можливостей з професійними вимогами та обов'язками, які необхідні для опанування обраної професії [1, с. 85; 9, с. 46].

Варто відмітити, що особистість, обираючи майбутню професію, має оцінити свої людські якості для розвитку та формування вольової спрямованості. Вона є суб'єктом власного розвитку та здатна до свідомого самовизначення, вдосконалення наявних особистісних ознак і характеристик відповідно до її життєвих, професійних цінностей та ідеалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему загального розуміння та трактування поняття «професійне самовизначення» почали вивчати вітчизняні та зарубіжні вчені ще в минулому столітті. Наукові дослідження Л. Божович,

Л. Виготського, М. Гінзбурга, І. Захарової, І. Кона, Г. Костюка, Т. Кудрявцевої, Г. Нікова, В. Сафіна, Л. Шнейдер полягали у теорії становлення професійного самовизначення, його факторів та зв'язку з життєвими перспективами особистості у плануванні майбутнього.

Наукові психолого-напрацювання щодо трактування професійного самовизначення як педагогічного феномену дають можливість розуміти вагомість його на наукових теренах освіти.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення сучасних наукових підходів у трактуванні поняття «професійне самовизначення» та узагальнення різних теоретичних аспектів проблеми професійного самовизначення особистості як майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Історичний сенс появи професійного самовизначення як поняття в цілому почав розвиватись на підґрунті професійної орієнтації людства.

З аналізу літературних джерел виявлено, що перші лабораторії професійної орієнтації почали створюватись у Франції та США. Так, у 1903 році у м. Страсбурзі, а згодом у 1908 році у м. Бостоні почали активно працювати новостворені лабораторії. До активної роботи та наукових досліджень у цих лабораторіях призвели бурхливий ріст промисловості, міграція людства із сільської місцевості в міста, проблема пошуку роботи та відбір найбільш відповідальних людей вже з боку роботодавців. Такі соціально-економічні причини того часу почали поступово змінювати свідомість та психологію людей.

Головною причиною періоду появи професійної орієнтації, а згодом і професійного самовизначення стало те, що саме в цих країнах перед значною кількістю людей виникла проблема свободи вибору, чого раніше не було або було доступно лише для окремих груп людей, які не хотіли жити по традиційно заведеним, патріархальному порядку [10, с. 57].

Ще у перших історичних видання (1900 р.) був написаний розділ про вибір професії, який почав привертати увагу філософів. У змісті розділу була надана характеристика типовим варіантам вибору професії, а саме люди обирали майбутню професію: випадково або необдуманно; згідно сімейних традицій; за покликанням; за розрахунком. Але під час першої світової війни (1914-1918 р.р.) профорієнтаційні служби почали набувати державного статусу.

Безоплатною консультаційною діяльністю у виборі спеціалізації навчального закладу для молоді почав займатися професор Н. Кіреєв. Його підтримали та продовжили благородну справу І. Рибніков та М. Рибнікова, а згодом вчені перенесли таку ініціативу до гімназій.

Надалі у 1921 році проблемами професійного визначення стали займатись науковці

Всеукраїнського інституту праці у м. Харкові. Тому у 1922 році Народним комітетом була розглянута пропозиція створити бюро по вибору професії для підлітків. Таким чином, у 1927 році розпочало свою активну діяльність перше бюро, в якому відразу почали навчати профконсультантів. Значні зміни щодо подальшого розвитку професійної орієнтації та професійного визначення відбулися у 30-х роках ХХ століття. Цей період проявився розробкою та впровадженням у шкільний навчально-виховний процес теоретичних питань професійної орієнтації та професійного відбору. Але коло питань професійного визначення в умовах школи почало збільшуватись, і тому у 1932 році було створено штаб з координації досліджень проблем подальшої шкільної профорієнтації [2, с. 112; 4, с. 24].

Позитивні трансформації та активний розвиток професійної орієнтації на превеликий жаль у 1936 році похитнувся через наступ та утиск тодішньої влади на гуманітарні науки. Саме питання професійної орієнтації та професійного визначення виявилися найвразливішими у виборі свободи людей. Продовженням такого критичного становища профорієнтації у 1937 році за наказом чиновників відбулося скасування трудового навчання у школах та різка відмова від профорієнтаційної роботи з учнями. Такий тиск та заборона призвели до занепаду профорієнтації та тривали майже два десятиліття. Проте суспільна проблема професійного визначення через певний період почала відроджуватись знову.

Лише наприкінці 50-х років ХХ століття наукова нива почала збагачуватись першими дисертаційними дослідженнями, в яких поверхнево висвітлювались проблеми шкільної профорієнтації. Так, на початку 60-х років при Науково-дослідному інституті теорії та історії педагогіки Академії педагогічних наук СРСР була організована наукова група з питань професійного вибору та трудового навчання, яку очолював А. Волковський. Паралельно у Київському Науково-дослідному інституті психології була відкрита наукова лабораторія професійної орієнтації молоді, де проводилася профконсультаційна робота, яку очолював Б. Федоришин [12, с. 119].

У період з середини 60-х р.р. до середини 80-х р.р. знову відмічається пасивність та деградація щодо наукового розвитку професійної орієнтації тому, що на державному офіційному рівні набули популяризації заклики: «Всім класом на ферму!», «Всім на завод!» і т.д. Зміст цих закликів характеризувався не інтересами особистості, а інтересами народного господарства.

Але у 1984 році знову відбулися значні соціально-політичні зміни у державі та з'явилися потреби у збільшенні прав і свобод населення. Завдяки Державній Постанові про «Основні напрямки

реформи загальноосвітньої та професійної школи» була приділена увага розвитку трудового навчання та професійної школи, яка стала підґрунтям для професійного самовизначення сучасної учнівської та студентської молоді. Таким чином на державному рівні було створено більше 60-ти Центрів професійної орієнтації молоді по регіонах та районних пунктів професійної консультації. Головним засновником, а згодом і керівником цих установ став вітчизняний дослідник О. Апостолов [5, с. 79; 10, с. 57].

Організаційний та науковий внески вченого є неоціненними у сучасному відродженні професійного визначення молоді та подальшого становлення психологічних служб, які сьогодні можуть надавати професійну психологічну консультацію та підтримку на рівні держави, проводити психокорекцію, психодіагностику та психотерапію. Сенса таких послуг сприяє самовизначенню та професійному самовизначенню особистості.

Більшість науковців, узагальнюючи розуміння поняття «професійне самовизначення», сконцентровуються на тому, що – це процес здійснення вибору, основою якого є самоаналіз особистісних можливостей суб'єкта та співставлення їх із вимогами майбутньої професії, а продовженням цього процесу є час, який складається з етапів тривалості зовнішніх умов та індивідуальних особливостей суб'єкта [3, с. 816].

Професійне самовизначення у педагогічних наукових колах розуміється як послідовна зміна самопізнання та об'єктивної оцінки особистістю власних індивідуальних особливостей, уподібнення своїх професійно важливих якостей, можливостей та вимог щодо опанування конкретною обраною професією [6, с. 204; 7, с. 116]. Це процес прийняття особистістю конкретного рішення у виборі майбутньої професійної діяльності, сукупністю якого є вибір професії та конкретної її спеціалізації, вибір навчального закладу вищої освіти чи лише коледжу, місце щодо працевлаштування [11, с. 69].

Опрацювавши зміст багатьох наукових джерел та словникової літератури по вивченню проблеми сучасних підходів у трактуванні поняття «професійне самовизначення», ми не зустріли чітко сформованого визначення.

Висновки і пропозиції. Тому, узагальнюючи вище перераховані підходи щодо трактування професійного визначення як науково-педагогічного явища можна стверджувати, що професійне самовизначення особистості як майбутнього фахівця полягає не тільки у виборі його професії, але і в його реалізації, а основою цього має стати

психологічна готовність та адаптація на робочому місці, яка буде акцентуватись: на рекомендаціях по вирішенню низки проблем, пов'язаних з професійною діяльністю; на психологічній підготовці особистості у визначенні своєї позиції щодо самостійного прийняття рішення.

Список використаної літератури:

1. Балл Г.О. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти. Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для вчителя. Київ-Рівне. 1996. 167 с.
2. Варнавських Н.М. Проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 4. С. 109-115.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голова. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун». 2005. – 1728 с.
4. Гинзбург М.Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема. *Вопросы психологии*. 1998. № 2. С. 19-27.
5. Головаха Є.І. Життєва перспектива і професійне самовизначення молоді. Київ: Наукова Думка. 1999. 144 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь. 1997. – 376 с.
7. Закатнов Д.О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. Київ. Педагогічна думка. 2012. 160 с.
8. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов / Э.Ф. Зеер. – 5-е изд., перераб., доп. – М.: Академический проект. 2008. – 336 с.
9. Ошуркевич Н. Генеза та сутнісний зміст професійного самовизначення особистості. *Педагогічний процес: теорія і практика (Серія: Педагогіка)*. 2018. № 4 (63). С. 43-49. <https://doi.org/10.28925/2078-1687.2018.4.43-49>
10. Пряхніков Н.С. Теорія і практика професійного самовизначення. Навчальний посібник. – М.: МГППІ. 1999. 97 с. <https://remontantenn.ru/uk/design/pryazhnikov-n-tipy-professionalnyh-planov-pryazhnikov-n-s/>
11. Сафин В.Ф., Ников Г.П. Психологический аспект самоопределения личности. *Психологический журнал*. 1984. № 4. С. 65-74.
12. Федоришина Б.А. Профконсультаційна робота зі старшокласниками. Київ. 1980. – 158 с.

Khlietova S. Modern approaches to the interpretation of the concept of «professional self-determination»

The article is devoted to the analysis of psychological and pedagogical approaches to the interpretation of the concept of «professional self-determination». After all, the professional self-determination of an individual is

one of the most significant concepts in scientific and other spheres of human activity, so it is worth revealing its content, essence, and certain features. A retrospective study of the problem of professional self-determination gives reasons to inform that in the 1930s career guidance was prohibited by political means, in the 70s and 80s by bureaucratic means, and in the era of the flourishing of democracy by economic means. However, the problem of the formation of professional self-determination of modern youth is gaining relevance not only in Ukraine but also in all highly developed countries of the world. The core of professional self-determination can be considered as the personal search and meaning of the professional activity that a young person chooses, masters, and subsequently performs.

The article presents a list of definitions of domestic and foreign scientists and reveals that the problem of professional self-definition is of increased interest in the scientific works of researchers. Various theoretical aspects of the issue of professional self-determination of an individual as a future specialist in the context of professional consulting work with applicants are summarized and considered. It had established that professional self-determination is a multifaceted and multi-component phenomenon, and therefore it is considered inseparable from the professional definition, professional development, and personality formation. It was found that the development and genesis of professional self-determination of an individual as a future specialist is significantly influenced by the surrounding environment and its active life position. Therefore, professional self-determination in modern society should form an internal readiness to consciously plan and realize the prospects of professional development of the individual.

Key words: *professional definition, professional orientation, self-determination, psychological readiness.*